

28. október - vznik Česko-Slovenska

Vznik Česko-Slovenska bol proces, ktorý viedol k vytvoreniu samostatného Česko-Slovenska. Česko-Slovensko bolo vyhlásené 28.10.1918 a jeho hranice boli vymedzené mierovými zmluvami a z nich vychádzajúcimi rozhodnutiami v rámci versailleského mierového systému.

Dôsledkom vyhlásenia prvej svetovej vojny 28. júla 1914 boli národnostné otázky v Rakúsko-Uhorsku odsunuté do úzadia. Práve neriešenie národnostných otázok viedlo niektorých českých a slovenských politikov k uprednostneniu požiadavky samostatnosti pred federálnym usporiadaním monarchie. Po počiatočných represiách zostávali politici skôr pasívni a snažili sa nevytvárať zámienky k postupom proti nim. Naproti tomu slovenský a český exil na čele s bývalým ríšskym poslancom Tomášom Garriguom Masarykom, generálom Milanom Rastislavom Štefánikom a diplomatom Eduardom Benešom presadzoval počas vojny u mocností Dohody vznik samostatného štátu Čechov a Slovákov a územné spojenie bývalých Zemí Koruny českej a Horného Uhorska. Tomu tiež napomáhali rôzne krajské zbierky (prevažne v USA) a Česko-slovenské légie. 5.10.1918 prišlo Nemecko s ponukou prímeria, k nej sa pridali Rakúsko aj Turecko. Česko-Slovensko v skutočnosti vznikalo v priebehu dvoch dní od 16. do 18. októbra 1918. Do tej doby nebolo celkom jasné, či v Európe vôbec k nejakým zmenám dôjde. Na 14.10.1918 zvolala Socialistická rada generálny štrajk a rad demonštrácií, kde mal byť vyhlásený socialistický štát, nezávislý na Rakúsku. 16.10.1918 bola zverejnená posledná rakúska ponuka adresovaná prezidentovi Wilsonovi, odovzdaná Rakúskom švédskej diplomacii už 7. októbra, kedy sa Karol I. ešte na poslednú chvíľu snažil zachrániť svoju monarchiu. Jeho ponuka bola zo strany USA za dva dni odmietnutá. 17.10.1918 bolo T. G. Masarykom zaslané prezidentovi Wilsonovi „Vyhlásenie nezávislosti česko-slovenského národa“, aby sa mohol pripraviť na odpoveď Habsburgovcom. Tento text bol neskôr označený ako Washingtonská deklarácia. 18.10.1918 Wilson odpísal Masarykovi, že deklaráciu čítal, dojala ho a už dáva odpoveď Rakúsku, s ktorou bude Masaryk spokojný. Washingtonská deklarácia Čechoslovákov bola ešte v ten istý deň vyhlásená v Paríži. 20.10.1918 o 15. hodine bola americkým veľvyslanectvom v Paríži úradne Benešovi oznámená odpoveď prezidenta Wilsona rakúsko-uhorskej vláde, teda, že mier bude len za podmienky uznania samostatnosti Čechoslovákov a Juhoslovanov. Toho dňa prestalo Rakúsko-Uhorsko medzinárodne, právne a diplomaticky pre Spojencov existovať, aj keď fakticky sa tento štát ešte niekoľko dní udržiaval na živote, než kapituloval tiež vojensky. 22.10.1918 sa zišiel cisár Karol I. s podpredsedom Národného výboru Česko-Slovenského Václavom Klobáčkovi a žiadal ho, aby by sa nasledujúce udalosti zaobišli bez krviprelievania. Tiež velenie pražskej vojenskej posádky súhlasilo, že nebude klásť udalostiam žiadny odpor a úloha vojska sa obmedzí iba na udržanie poriadku. 25. októbra 1918 rokovali Maďari s Milanom Hodžom a ďalšími slovenskými politikmi a ponúkli vytvorenie osobitného slovenského ministerstva.

Dňa 28.10.1918 začala v Ženeve delegácia Národného výboru vedená Karlom Kramárom rokovať s predstaviteľom protirakúskeho zahraničného odboja Edvardom Benešom o vytvorení a podobe samostatného česko-slovenského štátu. Večer toho istého dňa vydal Národný výbor československý prvý, tzv. recepčný zákon. Pod oboma dokumentmi boli podpísaní Antonín Švehla, Alois Rašín, Jiří Stříbrný, Vavro Šrobár a František Soukup (neskôr nazývaní ako „muži 28. októbra“). V ten istý deň boli do Národného výboru pribraní 4 zástupcovia, pričom zástupcovia Nemcov a Maďarov prizvaní neboli. 29.10.1918 rokoval Národný výbor s českým miestodržiteľom Maxom Coudenhovom o prevzatí moci. Výsledkom bol kompromis, keď sa Národný výbor prihlásil k dočasnému zriadeniu verejnej správy. 30.10.1918 bol záverečným dňom pražského prevratu. Rakúske vojenské veliteľstvo kapitulovalo pred Národným výborom, pretože maďarskí a rumunskí vojaci odmietli bojovať.

Na Slovensku bola prijatá Martinská deklarácia, na základe ktorej sa Slovensko pripojilo k českým krajinám.

29.02.1920 schválilo Národné zhromaždenie ústavu, ktorá formálne vyhlásila Česko-Slovensko za demokratickú republiku, na čele ktorej stojí prezident. Zákonodarnú moc vykonávalo Národné zhromaždenie, skladajúce sa z poslaneckej snemovne a zo senátu. Slováci ako národ mohli prvýkrát vo svojej histórii slobodne rozvíjať svoj jazyk, vzdelanosť a kultúru, sformovať svoje kultúrne a politické elity. Pražské aj martinské deklaratívne rozhodnutia tvorili historický kľúč, ktorý otvoril dvere pre viac ako 70-ročnú spoločnú dejinnú cestu občanov oboch národov na pôde Československej republiky.

V roku 1933 sa však k moci v Nemecku dostala fašistická diktatúra, čoho dôsledkom bolo bezprostredné ohrozenie Československa. V septembri 1938 sa útoky nemeckého kancelára Adolfa Hitlera proti ČSR vystupňovali. Otvorene žiadal odstúpenie pohraničného územia, pričom po výzve Francúzska a Anglicka bola československá vláda nútená tieto požiadavky prijať. 29. septembra 1938 sa v Mníchove bez účasti Československých predstaviteľov vtedajšie mocnosti rozhodli pre splnenie ďalších nemeckých požiadaviek, čím ČSR stratila asi tretinu svojho územia. Udalosti, ktoré nasledovali viedli nakoniec k jedinej alternatíve. Tou bolo rozdelenie a tým zánik 1. ČSR vyhlásením Slovenskej republiky 14. marca 1939. 15. marca 1939 nacistická armáda obsadila české krajiny, kde bol utvorený protektorát Čechy a Morava. Likvidáciu pomníchovského Československa dovŕšilo Maďarsko obsadením časti východného Slovenska a zvyšku Podkarpatskej Rusy.